

EPITAAF

VERENIGING VOOR FUNERAIRE ARCHEOLOGIE

DRIEMAANDELIJKE NIEUWSBRIEF VOOR EPITAAFLEDEN

14de jaargang – Nummer 48 – Juni-juli-september 2000

INHOUD

Juliaan Dillens (1849-1904) –
de sensuele dood

Het atelier van Juliaan Dillens –
een open boek

Berten Fermont terecht

Met de Terebinth op reis

Praag : juweeltjes van Jugendstil

Uitgelezen

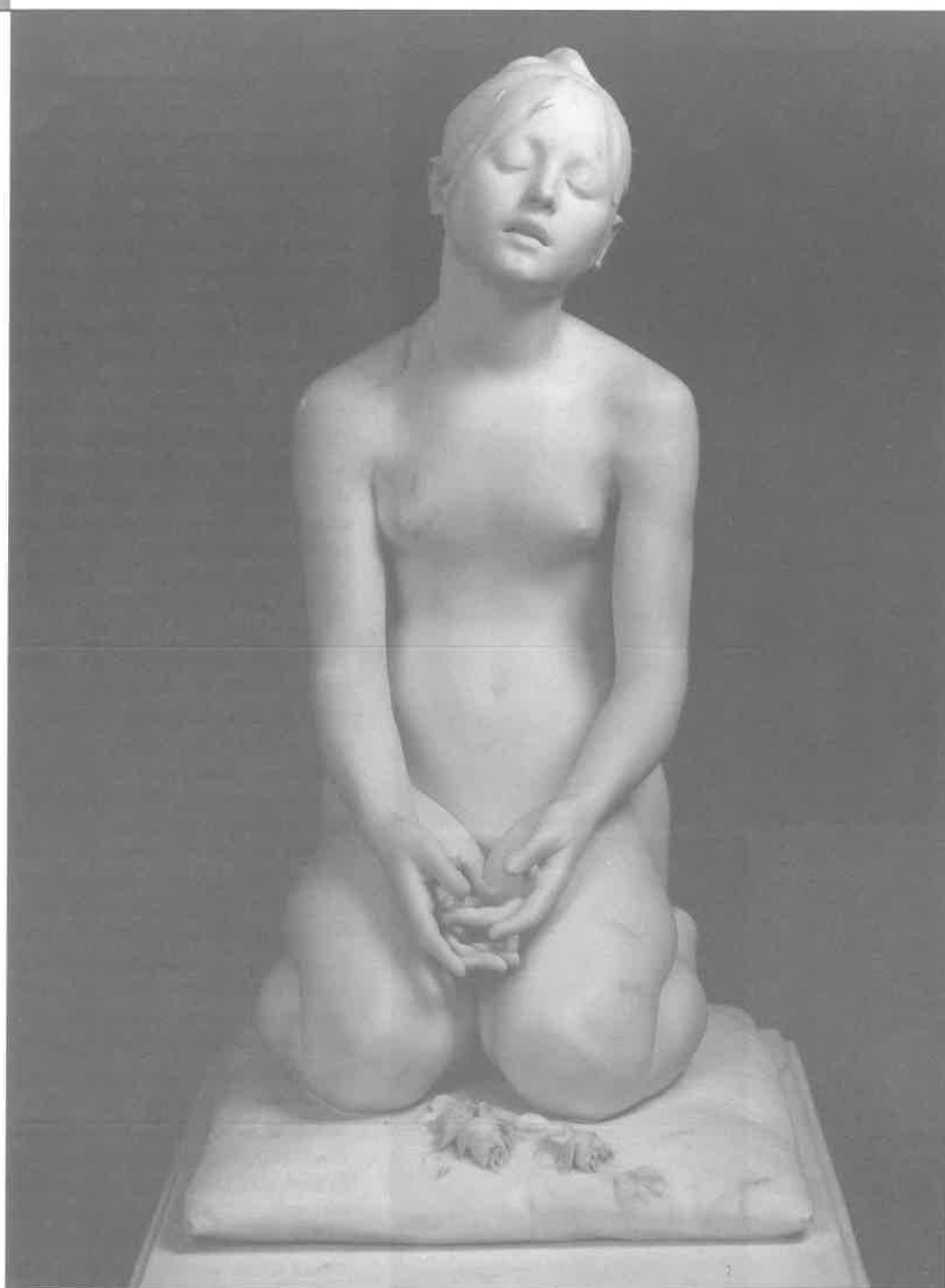
Agenda

VOORWOORD

In onze nieuwsbrief nr. 46 wisten we nog net op de valreep de diefstal te melden van "de doodsgenius" – meesterwerk van Juliaan Dillens – op de begraafplaats van Laken. Reden genoeg, zo vonden we, om even stil te staan bij deze beeldhouwer en zijn funeraire creaties.

We volgen Jacques Buermans op een funeraire reis met de Terebinth naar Praag.

Eens te meer blijkt dat onze nieuwsbrief grondig wordt gelezen, zo blijkt immers uit de talrijke reacties op een zoekertje in onze vorige nieuwsbrief. Uw opmerkingen, suggesties en artikels blijven uiteraard steeds welkom.

Geknielde graffiguur. Foto Koninklijk Instituut van het kunstpatrimonium, Brussel

JULIAAN DILLENS (1849-1904) – DE SENSUELE DOOD

- DE NOG ONOPGEHELDERDE DIEFSTAL OP HET KERKHOF VAN LAKEN, TIJDENS DE NACHT VAN 8-9 MAART JONGSTLEDEN, VAN JULIAAN DILLENS' BRONZEN DOODSGENIUS, VORMT DE WAT TRIESTE AANLEIDING TOT EEN KORTE TERUGBLIK OP HET 'FUNERAIRE' AANDEEL IN DIENS OPMERKELIJK OEUVRE. –

POÈTE DU TRISTE

Zoon van de genreschilder Henri Dillens, ziet Juliaan Dillens het daglicht te Antwerpen op 8 juni 1849. Verhuisd naar Brussel in 1858 en na aanvankelijke studies aan het atheneum aldaar, schrijft hij zich op last van zijn vader op twaalfjarige leeftijd als toekomstige 'mécanicien' in voor de avondlessen aan de Brusselse Academie voor Schone Kunsten, waar hij – tot 1867 – les volgt bij kunstschilder Joseph Stallaert en beeldhouwer Eugène Simonis. Zijn bezoek aan een tentoonstelling van de Luikse beeldhouwer Léopold Harzé doet hem definitief opteren voor de beeldhouwkunst en voor een verdere opleiding modelleren – bij ondermeer Simonis – tot 1874. Onder de leiding van de Franse beeldhouwer (in ballingschap) Ernest Carrier-Belleuse raakt hij aan een tijdelijke opdracht, met decoratief beeldhouwwerk voor het Beursgebouw te Brussel, waar hij bevriend raakt met Auguste Rodin.

Ondanks sporadische tentoonstellingen vanaf 1870, trekt Dillens voor het eerst de aandacht in 1875 met *Enigme* (Raadsel): "een op de grond zittend rank, geïndividualiseerd naakt – een nieuwigheid binnen de Belgische sculptuur. De kritiek verwierp het over 't algemeen als 'vulgaire'; J. Rousseau deed er een bitsige aanval tegen. Het kreeg – naar een toenmalig schandaal – de spotnaam 'la religieuse de Cracovie' en voor vele jaren bezat Dillens de stempel van 'realist in alle opzichten'" (*Lettens, p. 367*).

Laureaat van de Prijs van Rome in 1877 – met *Chef gaulois prisonnier des Romains* – vertrekt hij hetzelfde jaar nog naar Rome en Firenze, via Londen en Parijs, en terug langs Wenen en Berlijn. Na een eerste mislukte poging in 1882 (ten voordele van Charles Van der Stappen) wordt hij in 1898 – na 16 jaar! – dan toch benoemd tot leraar beeldhouwkunst naar antiek model aan de Academie voor Schone Kunsten, ter vervanging van Jean-Joseph Jacquet, waar hij algauw op handen gedragen werd door zijn leerlingen.

Dillens overlijdt in zijn atelier te Sint-Gillis op 24 december 1904, een gebeuren dat door G.-M. Matthijs (p. 119) plastisch wordt verhaald:

"Un jour de décembre, ses élèves Henri Joos et Joseph Witterwulghé (...) oeuvraient silencieusement lorsque, tout à coup, du haut de l'escalier, Madame Dillens cria: 'Venez vite. Mon mari est mort!'

Comme ils la savaient encline à dramatiser, Joos et Witterwulghé ne la crurent pas. Le Maître pouvait, tout au plus, être tombé en syncope ... Hélas, lorsqu'ils entrèrent dans la chambre du malade, celui-ci venait d'expirer, succombant à une hémorragie provoquée par un cancer de l'estomac.

A deux les élèves soulevèrent le corps du défunt pour le mettre dans un linceul.

C'est alors, a rapporté M. Witterwulghé (à qui nous devons le récit des derniers moments de Dillens), qu'il laissa tomber la lourde tête du maître contre le bord du lit.

Ce bruit, il n'a jamais pu l'oublier.

"Naast tal van medailles en borstbeelden telt het oeuvre van Juliaan Dillens een veertigtal vrijstaande beelden en beeldengroepen, onverminderd ruim dertig realisaties in open lucht, niet zelden het gevolg van officiële opdrachten. Zelf beperken wij ons hier tot zijn bijdragen tot de funeraire sculptuur.

De stilte van het graf

Foto Koninklijk Instituut van het kunstpatrimonium, Brussel

Geknielde graffiguur, detail van het gelaat

Foto Koninklijk Instituut van het kunstpatrimonium, Brussel

GRAFFIGUUR (CA 1885-1889)

"(...)Dillens a agenouillé sa figure, non pas dans l'attitude d'une suppliante mais bien d'une résignée.

L'enfant vient de déposer quelques fleurs au bord du coussin sur lequel elle repose ...

Les doigts gardent encore le geste de l'offrande et toute la figure –le visage, le corps, les bras- reflète un abandon qui n'est pas dépourvu d'une certaine mélancholie.

(...) Dillens n'a pas voulu joindre les mains de la jeune fille: elle manque de foi, de certitude. Elle-même semble exprimer la défaite de la vie devant la Mort: quoi qu'elle fasse, son offrande s'en ira lentement à veau-l'eau, à travers les mailles désormais déchirées de ses mains." (Matthijs, p. 84-85)

De context (aanleiding, opdrachtgever) waarin Dillens' geknieelde Graffiguur ergens tussen 1885 en 1889 tot stand kwam blijft vooralsnog onduidelijk. Een wassen model (Letzens, p. 368) werd getoond op het Salon van de kunstkring L'Essor, Brussel 1885. Een gipsen model wordt voor het eerst vermeld in de catalogus van de Wereldtentoonstelling voor Schoone Kunsten te Antwerpen in 1885. Een marmeren exemplaar figureert op de Exposition Triennale van Gent in 1886. Sommigen legden meteen een verband met mogelijke inspiratiebronnen, ondermeer Lorenzo Bartolini's La Fiducia in Dio (marmer, 1835, Galeria Poldi-Pezzoli, Milaan).

Best bekend is het witmarmeren exemplaar (98x55,5x81cm), in 1889 rechtstreeks verworven van de beeldhouwer door de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, te Brussel (Inv. nr. 6783). Een ietwat kleiner gipsen model (89,5 x 49 x 66,5 cm) met bronsbeschildering werd in 1894 (?) door Georges Mundeleer (kleinzoon van Léon Mundeleer, zelf de echtgenoot van Joséphine Debeys, zuster van Anna Debeys, de echtgenote van Gustave Dillens, broer van Julien) geschonken aan het Museum voor Schone Kunsten van Elsene (inv. nr. 185). Een marmeren reductie wordt bewaard door de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel

De Doodsgenius – gipsen model
Voormalige ateliers Salu – verzameling Epitaf
(foto Lode De Clercq)

(Inv. Sc 46). Een andere –wellicht kleinere- versie in brons was in het bezit van Michel Huisman (1874-1953), toode ooit diens graf op de begraafplaats van Elsene, maar werd (nog voor 1992) ontvreemd. Van Lennep signaleert nog een gipsen reductie in het bezit van Marthe-Wasmer-Samuel (1989). Een kleine replica in majolica (45x22x30 cm) figureerde op de Euro-palia-tentoonstelling Art Nouveau België in 1980 (catalogus p. 396, nr. 612).

Uit catalogi van latere tentoonstellingen blijkt het bestaan van nog andere exemplaren in privébezit (Alf. Madoux, brons, 1922 en 1930; Ernest Jaspar, gips, 1930; Th. Coopman, 1931 en 1955). Kunst van Heden, Antwerpen, 1906, vermeldt een exemplaar in brons.

DOODSGENIUS

"Au foyer Moselli un enfant vient de mourir ... L'on rapporte que quelques jours auparavant, celui-ci avait retrouvé des gravures anciennes et que l'une d'entre-elles avait spécialement retenu son attention. Elle représentait un ange. (...)

Dillens fut frappé par ce détail et l'artiste conçut une délicieuse figure –ange ou génie ailé- qui se penche vers le petit corps que la terre a repris ...

L'ange, au visage fermé, impassible, semble pourtant sourire. D'une main il tient, comme pour cacher sa poitrine, un long drap qui unit la terre au ciel. Et l'autre bras, penché en avant, semble jeter des fleurs dans la fosse qui vient d'être creusée." (Matthijs, pp. 83-84).

"Aérienne, vaporeuse, presque éthérée ..."
(Potvin, 1913)

Ferdinand Moselli had als wisselagent zijn telegramadres in het Brusselse Beursgebouw (architect L. Suys, 1868-1873). Mogelijks herinnerde hij zich dat Juliaan Dillens hier vanaf 1870 nog had gewerkt o.l.v. Ernest Carrier-Belleuse, toen hij het overlijden van zijn zoon Alphonse op 26 januari 1875 op passende wijze wou gedenken. Ook hier blijft verdere informatie vooralsnog ontbreken. Matthijs (p. 84) beweert bijvoorbeeld van dit beeld een ontwerpsschets –"un croquis inédit"- gevonden te hebben, zonder nochtans te vermelden waar?

Het beeld (het gips?) wordt –voor zover geweten- voor het eerst tentoongesteld op het Salon van Brussel in 1896 (Letzens, p. 370, noot 26). Twee jaar voordien, op 29 augustus 1894, had de familie Dillens een gipsen exemplaar (140x40x70cm) geschonken aan het Museum voor Schone Kunsten van Elsene (Inv. nr. 186). Een versie in wit marmer (184x44x62 cm) werd in 1909 aangekocht door het Museum voor Schone Kunsten van Antwerpen (Inv. 1659). Het gipsen model in het atelier van de beeldhouwers Ernest Salu te Laken wordt voor het eerst gepubliceerd door A. Cosyn in 1906.

DE STILTE VAN HET GRAF (1894-1896)

" (...) l'impression qu'elle m'a produite a été grande! Cette sybille de bronze est empreinte de ce que j'appellerais volontiers le style du Mystère, et c'est, à mon avis, l'oeuvre la plus véritablement sculpturale que je connaisse en Belgique. Voilà au moins du grand art!" (onuitgegeven brief van Jean Delville, 25 december 1897, geciteerd door Matthijs, p. 85).

"La tête recouverte d'un voile laissant à peine entrevoir le visage, une femme, assise, drapée dans une longue toge, regarde droit devant elle. Mystérieuse, taciturne, détachée de tout, la vestale pose deux doigts sur la bouche: à quoi bon encore parler, puisqu'elle détient tous les secrets et qu'elle sait que tout s'en retournera en cendres, réunies un instant dans l'urne qu'elle enserme des bras,

avant d'être semées au vent ..." (Matthijs, p. 85).

Mogelijks vond Dillens hiervoor inspiratie bij de Genius van Saint-Marceaux (1815-1915) of het masker van Préault op Père-Lachaise.

Deze aangrijpende, bronzen treurfiguur (in 1897 gegoten bij Petermann), totstandgekomen in 1894-1896, was van meet-af-aan bestemd als bekroning van de monumentale ingang van de toenmalig nieuwe begraafplaats van Sint-Gillis. Geconfronteerd met een wassen schaalmodel, nadien met een model in gips, had de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen zich hierover nochtans op 15 juni 1895 neerdunkend uitgelaten: "Il ne semble pas (...) que l'emplacement indiqué soit celui qui convienne à une statue. Nous sommes d'avis qu'il serait infiniment préférable de renoncer à ce projet et de remplacer la statue par une urne ornée de bas-reliefs" (Celis, p. 4).

Gipsen model (ca 88,2x49,3x47 cm) in het Museum voor Schone Kunsten van Elsene (inv. nr. 867), schenking A. Coopman, 1942. Studie van het hoofd (materiaal?) in 1986 in het bezit van Rosette Mundeeler. Exemplaar in de verzameling Baronne Jaspar (Catalogus Groupe d'Art Saint-Gillois, Hommage à Julien Dillens, maart-april 1955, nr.4)

MEDAILLONS

Nauwelijks bekend zijn daarentegen de vele portretmedaillons, doorgaans in vlakrelief, waarvan er althans een aantal in een recent verleden door C. Van Der Velde op de Brusselse begraafplaatsen werden geïdentificeerd, te weten: architect Adrien Smits en zijn echtgenote Cathérine Opdebeeck (begraafplaats van Brussel, brons, 1884, grafmonument n.o.v. A. Smits); Advocaat en schepen (?) de l'Eau d'Andrimont (begraafplaats van Brussel, brons, 1885, grafmonument n.o.v. Ernest Acker, decoratief beeldhouwwerk door G(eorges) Houtstont); Louis Richald, voorzitter van de Union du Crédit, volks-

vertegenwoordiger en provincieraadslid (begraafplaats van Brussel, brons, ontwerp van J. Dillens maar getekend D(ésiré) Weygers, 1898, grafmonument n.o.v. W. De Fontaine); acteur (?) Honoré Symays de Jonge (begraafplaats van Brussel, carraramarmer, 1899); Edouard Bauwens, ere-professor aan het Koninklijk Muziekconservatorium en aan de Muziekacademie van Namen (begraafplaats van Brussel, brons, 1903, grafmonument n.o.v. J(uliaan) en G. (Gustave? Georges?) Dillens; de juweliers F. Van Hoomissen-M. Carlens (kerkhof van Laken, brons, 1909, 2 gipsmodellen in het atelier E. Salu, grafmonument n.o.v. Gabriel Charle); Lt. G. Lapierre (begraafplaats van Elsene, na 1915).

Ook het Museum voor Schone Kunsten van Elsene bezit een nog niet geïdentificeerd gipsen "Médaille Funéraire", 39 cm diameter (Inv. nr. 873).

ANDERE

Verder zou Juliaan Dillens in februari 1886 toelating krijgen van de stad Brussel om het voorlopig borstbeeld van een zekere E. Meaux te vervangen door een definitief exemplaar in diens grafkapel n.o.v. architect J. Naert op de begraafplaats van Brussel. Werd het wel ooit gerealiseerd?

Bekend is dan wel het borstbeeld (brons, 1896) voor ingenieur Pierre Dustin, ondermeer voorzitter van de Société Royale de la Grande Harmonie, nog steeds op de begraafplaats van Brussel.

Hugo Lettens (p. 368) vermeldt "Hij deed vruchteloos mee aan de prijskamp voor het grafmonument van Charles Rogier" (zie: Fédération Artistique, 1887-88, p. 88, 91, 100, 132, 141, 147), een bewering waar wij vooralsnog niet wijs uit raakten.

Staatsman Charles Rogier, voor wie aanvankelijk een concessie was vrijgehouden op het kerkhof van Laken, zou worden begraven op de begraafplaats

van Sint-Joost-ten-Noode. De oprichting van zijn grafmonument zou het voorwerp uitmaken van een architectuurwedstrijd - op initiatief van het gemeentebestuur - met architect Emile Hellemans en beeldhouwer Alphonse De Tombay als winnaars, al zouden uiteindelijk Paul Hankar en Isidore De Rudder met de uitvoering van een eigen ontwerp (1888) worden gelast (F. Loyer, Paul Hankar, La Naissance de l'Art Nouveau, Archives d'Architecture Moderne, Brussel, 1986, p. 78 e.a.).

Matthijs (p. 118) stelt dan weer dat "*Tant de maquettes attendaient d'être réalisées: le tombeau à coupole d'Henry Conscience, le mausolée de Charles Rogier, ...*"

Ook het "Enfant dormant", nu aan de voet van Dillens grafmonument op de begraafplaats van Sint-Gillis wordt door Matthijs (p. 161) aan hem toegeschreven (zie ook: Celis, pp. 5 en 8).

De inhoudsopgaven van de tentoonstelling Les Dillens et les Mundeeler, gehouden te Boendaal (Elsene) in oktober 1986, vermeldt tenslotte ook de akwarel, "stèle funéraire" uit de verzameling van een zekere L. Virontek, ons verder onbekend.

Marcel M. Celis

LITERATUUR

Celis M. M., Grafmonumenten beschermd op de begraafplaats van Sint-Gillis, in Epitaf, nummer 13, oktober-november 1991, pp. 4-5 en 8 \ Cosyn A., Le Cimetière de Laeken, Imprimerie scientifique Charles Bulens, Brussel, 1906 \ Lettens H., Dillens, Juliaan, in De 19de-eeuwse Belgische Beeldhouwkunst, catalogus, Generale Bank, Brussel, 1990, pp. 367-370 \ Matthijs G.-M., Julien Dillens, sculpteur 1849-1904, Académie royale de Belgique, Classe des Beaux-Arts, Mémoires 8°, 3, Brussel, 1953 \ Potvin J., Julien Dillens, statuaire, Edition de Nobele, Brussel, 1913 \ Vandervelde C., La Nécropole de Bruxelles, Commission d'Histoire de l'Europe, in eigen beheer, Brussel, 1991 \ Vandervelde C., Les Champs de repos de la Région Bruxelloise, in eigen beheer, Brussel, 1997 \ Van Lennep J., Catalogus van de beeldhouwkunst. Kunstenaars geboren tussen 1750 en 1882, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, ... \ Van Lennep J., Dillens, Julien, in Académie, 275 jaar onderwijs aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Brussel, Catalogus, Gemeentekrediet, Brussel, 1987, p. 321

HET ATELIER VAN JULIAAN DILLENS – EEN OPEN BOEK

foto van het atelier van Juliaan Dillens uit: Edmond Louis De Taeye, *Les artistes Belges contemporains*, Brussel, 1894.

"Son atelier, loin d'être le salon dans lequel certains artistes peignent ou sculptent pour ainsi dire au jour et à l'heure, toujours tourmentés par la crainte ridicule de salir les tapis précieux ou les meubles soigneusement cirés, est, au contraire le champ de bataille sur lequel il lutte pour la gloire et le triomphe de ses esthétiques, le champ aimée don't chaque objet, depuis les frontons de l'hospice des trois-Alices, j'usqu'aux informes ébauches dormant dans la poussière des coins perdus, lui rappelle une idée, un projet, une victoire ou une défaite. Toutes les étapes de la carrière du maître se devinent dans cet encombrement qui résume ainsi sa vie artistique toute entière (...) tout cela, véritable livre ouvert". Edmond Louis DE TAEYE, *Les artistes Belges contemporains*, Brussel, 1894, p. 100.

Juliaan Dillens wordt vaak getypeerd als een bohémien, en in dat opzicht beantwoordt hij aan het beeld dat men heeft (niet geheel terecht) over de 19de-eeuwse kunstenaar. Foto's en portretten van Juliaan Dillens bevestigen dat imago. Een foto van zijn atelier in Sint-Gillis brengt ons nog wat dichterbij de kunstenaar want het is inderdaad zoals Edmond Louis de Taeye zegt: een open boek. In het atelier legt de kunstenaar immers zijn ziel bloot; omringt hij zich met datgene waarmee hij zijn leven vult, zijn werken.

De plaasters zijn in een schijnbare wanorde opgesteld maar wellicht had alles er zijn plaats, was niets aan het toeval overgelaten. Toch liet niets aan de een-

voudige en zelfs bescheiden lijstgevel van de Sint-Bernardusstraat 51 vermoeden wat er zich daarachter afspeelde. Het maakte het verrassingseffect des te groter. Ook Jules Du Jardin was onder de indruk en brengt verslag uit van een bezoek aan dit atelier in zijn boek: *L'Art Flamand, les artistes contemporains* (1900). Hij spreekt van een "tempel".

Dillens leefde in dit atelier in het gezelschap van een hele reeks huisdiere: een viertal honden (van twijfelachtig ras), een aantal katten en zelfs een paar kippen, dit tot grote verbazing van De Taeye.

Een andere niet gepubliceerde foto toont een nog chaotischere kant van hetzelfde atelier, met nog méér beelden, en de bekende en zo artistieke "Makart-boeketten" (naar de kunstenaar Hans Makart die er zijn Weense atelier mee opsmukte en die tot een modetrend uitgroeiden) samengesteld uit pauwenveren en gedroogde palmtakken.

Deze foto's zijn van grote betekenis omdat ze op een unieke wijze getuigen van de omgeving waarin we de kunstenaar en zijn werken moeten situeren. En verder – maar dat vraagt nog studiewerk – omdat de identificatie van de plaasters op de foto's wellicht een belangrijke bijdrage zou kunnen zijn in het verfijnen van de kennis van het oeuvre van deze beeldhouwer.

Linda Van Santvoort

MET DE TERE BINTH OP REIS

Het artikel over de Praagse begraafplaatsen werd reeds een tijdje geleden geschreven. Dit jaar kreeg ik de gelegenheid een reis mee te maken met onze Nederlandse vrienden van de Terebint. De reis ging over, Kassel, met een bezoek aan het Sepulkralmuseum, Weimar, met de Fürstengruft waarin ook Goethe en Schiller hun laatste rustplaats kregen en waar enkele mooie dodenakkers werden aangedaan via Terezin, een voormalig concentratiekamp, naar Praag, hoofdbroek van de funeraire reis.

De reis met de Terebinders was een

aanrader. Voor afreis kreeg men reeds een uitgebreide reisgids met alle mogelijke informatie toegestuurd. Om de, 48 man sterke, groep in goede banen te leiden kon men rekenen op Rindert Brouwer en Jeanette Goudsmit. Alles was tot in de puntjes verzorgd tot grote tevredenheid van de groep. In de toekomst plant de Terebint nog buitenlandse reizen. Tevens drukten zij de wens uit om meer Epitaafleden te mogen begroeten. De komende jaren plannen onze Nederlandse vrienden nog reizen naar België (misschien kan VZW Epitaaf voor de nodige logistieke steun zorgen), het Noorden van Frankrijk en Parijs (in 2002) en het Noorden van Duitsland, met een be-

zoek aan Ohlsdorf de grootste Europese begraafplaats, en Denemarken (in 2003). Misschien is de tijd rijp om eens aan tafel te gaan zitten en te zien welke voordelen beide partijen hebben bij een samenwerking op gebied van funeraire reizen.

Tot slot. De "Nederlanders" vallen echt mee. Zij zijn zeker socialer ingesteld dan wij Vlamingen (ze introduceren zichzelf en zijn echt geïnteresseerd in het doen en laten van ons Belgen) en zijn echt tevreden met de belangstelling van over de grenzen.

Jacques Buermans

BERTEN FERMONT TERECHT

In onze vorige Nieuwsbrief, naar aanleiding van het artikel over het monument De Swerts op de Merksemse begraafplaats, werd een zoekertje geplaatst of iemand de laatste rustplaats voor Berten Fermont kende. Onze redactie kreeg veel reacties op het artikel. In de eerste plaats kregen we een telefoontje van Epitaaflid Mieke Versées. Zij wist ons te vertellen dat het grafmonument voor Berten Fermont te vinden is op de begraafplaats Schoonselhof, aan de zijlijn van perk Z. Zij stuurde ons ook enkele mooie beelden van dit grafmonument. Van An Hernalsteen, Epitaaflid uit het Gentse, kregen we een brief met informatie over het monument.

Antoon Van Ruyssevelt schreef ons dat hij reeds na de publicatie in 1997 van het artikel over Albert Poels van Petra Maclot ons het monument signaleerde. Hij maakte zelfs een artikel met antwoord op de vragen die Petra Maclot zich toen stelde in verband met enkele nog niet gelokaliseerde monumenten van Albert Poels. Epitaaf vond het toen niet aangewezen om kort na elkaar twee Nieuwsbrieven aan Poels te wijden. Het artikel van Antoon Van Ruyssevelt was inmiddels in de vergeethoek gesukkeld, waarvoor onze verontschuldiging.

Foto Mieke Versées

Wie was nu die Berten Fermont?

Robrecht Theofiel Fermont werd geboren te Borgerhout in 1911. Zijn jeugd bracht hij door te Wachtebeke waar hij werd opgevoed door zijn grootmoeder. Hij studeerde aan de Gentse universiteit. In 1931 weigerde hij om in krijgsdienst te gaan, "zolang het Vlaamse volk door de Belgische staat verdrukt zou worden", zo schreef hij aan de minister van Oorlog. Door de krijgsraad werd hij tot vier maand gevangenisstraf veroordeeld. Op kerstdag werd hij vrijgelaten maar reeds op 1 januari 1932 kreeg hij opnieuw een oproepingsbevel. Hij werd aangehouden en naar de gevangenis van Sint-

Gillis gebracht waar hij, door de krijgsraad, tot twee jaar cel werd veroordeeld. Eind september 1933 werd hij naar het krijgsgasthuis overgebracht en van daaruit vrijgelaten. Op 22 oktober van hetzelfde jaar stierf Berten Fermont.

Bij zijn begrafenis werd het besluit genomen om een waardig gedenkteken op te richten. De jonge beeldhouwer Albert Poels kreeg de opdracht. Een kunstenaar uit de tijd schreef: "Poels heeft van de stoere gestalte een type gemaakt met collectieve eigenschappen, eerder dan een individueel wezen. Het ganse beeld keert zich naar binnen. Er is dus eerder beheersing, tucht, terughouding in dit werk dan lyrische overgave. De rustige, haast statische geslotenheid is doorgloed van diepe menselijkheid, van levenswil. Trots alle strengheid en vastheid in de uitvoering is de lijn uiterst gevoelig en is het geheel van een grote expressiviteit en een voortreffelijke compositie. Zware lijnen hebben het gelaat doorgroefd, smartelijk is de mond, fier is de heffing van de arm en de stand van de arm."

Met onze dank voor de vele reacties.

Jacques Buermans

PRAAG: JUWEELTJES VAN JUGENDSTIL

Reeds velen onder u brachten een bezoek aan Praag. Een toeristische must is een tocht vanaf de Praagse burcht met het presidentiële paleis, de laatgotische Sint Vituskathedraal, het gouden straatje en zo naar de rivier de Moldau toe. De Karelsbrug met zijn mooie beelden en zijn steeds wisselende animatie trekt toeristen uit alle werelddelen aan. Op het Oude Stadsplein staan het monument voor Johannes Hus, de gotische Tynkerk en de astronomische klok op het programma van elke toerist. Het Wenceslasplein is het echte stadscentrum van Praag met banken, warenhuizen en bioskopen en bruis van activiteit. Bovenaan het plein, op een steenworp afstand van het neorenaissancegebouw waar het Nationaal Museum gevestigd is, lijkt het ruiterstandbeeld van de heilige Wenceslas te waken over de herinnering aan de

student Jan Palach, die zichzelf hier in 1969 in brand stak uit protest tegen het militaire optreden door het Warschaupact tijdens de Praagse lente.

Opmerkelijk is dat Praag een ruime keuze aan Jugendstilgebouwen en dito monumenten bezit. Dit reflecteert zich zelf op zijn begraafplaatsen.

Joodse begraafplaats Josefov

Het bekendst in Praag, en eveneens het meest bezocht door de toerist, is de Joodse begraafplaats Josefov in het voormalige ghetto. Voor een gedetailleerd verslag over deze begraafplaats verwijs ik naar het artikel van de hand van Linda Van Santvoort, verschenen in de Epitaafnieuwsbrief nr. 21 van oktober 1993. De begraafplaats werd in de eerste helft van de 15de eeuw aangelegd. Door de beperkte ruimte op het kerkhof was men gedwongen bestaande graven steeds weer met nieuwe aarde te bedekken om volgende teraardebestel-

lingen te kunnen uitvoeren. Zo ontstonden in de loop van de tijd meerdere graflagen boven elkaar en kreeg het joodse kerkhof zijn karakteristieke, heuvelachtige uiterlijk waar ongeveer 12 000 grafstenen te bewonderen zijn. Het oudste monument is de grafsteen van de dichter en rabbi Avigdor Karo met het jaartal 1439. Verder ligt hier David Oppenheim (1664-1736), een vermaard Talmudkenner. De bekendste grafsteen is die voor Judah Loew Ben Bazel (1520-1609). Bekend als Rabbi Löw. Volgens de legende zou hij in 1580 de Golem geboetseerd hebben uit het slijk van de salpetergroeven aan de oever van de Moldau. Het was de taak van de Golem om de Joden te beschermen en is de voorloper van de vele marionettenspelletjes die hier nog opgevoerd worden. Verder is het verhaal van de Golem bekend uit talrijke literaire werken en uit de film. De grafsteen is een tombe uit de laatrenaissance,

**Praag, Vysehrad, Svatopluk Cech --
Vysehrad, Smetana**
(Foto 's Jacques Buermans)

gesierd met een leeuw en twee door bogen omringde borden.

Vysehrad, dé necropool

Op de heuvel, in de nabijheid van de St Pétrus- en Pauluskerk, bevindt zich de begraafplaats Vysehrad. Het dichtstbijzijnde metrostation is "Vysehrad". De begraafplaats wordt beheerd door Slavín, het nationaal eremonument van de hand van architect Antonín Wiehl (1889-1893). De beelden "Roem" en "Verdriet" zijn van de hand van beeldhouwer Josef Mauder. De eerste die hier begraven werd was de dichter Julius Zeyer gevolgd door talrijke personen die verdienstelijk waren in de wereld van kunst en wetenschap. Onder de arcaden, eveneens van de hand van Antonín Wiehl, treffen we een aantal bekende kunstenaars aan. Antonín Dvořák, (1841-1904) componist ligt begraven onder een werk van Ladislav Saloun. Jozef Kaizls (1854-1901) een voornaam economieprofessor ligt eveneens onder de arcaden begraven. Het werk "Omarming van de Liefde en de Dood" is van de hand van beeldhouwer Bohumil Kafka. Van diens hand is de "treurende engel" op de laatste rustplaats voor Wohanka. De decoraties zijn van Celda Klouček. "De hertenmadonna", op het graf van Tichý, en de "doodsengel", op de laatste rustplaats van Jirasek zijn eveneens van de hand van Bohumil Kafka. Een werk van Stanislav Sucharda vinden we op de graftombe voor Milde. Deze Stanislav Sucharda, (1866-1916), ligt op Vysehrad begraven in een ontwerp van Ladislav Machon met een grafsteen van hemzelf. Jan Topinkas rust onder een buste van Ladislav Saloun.

Svatopluk Cech, (1846-1908) schrijver en dichter, ligt onder een werk van Jacob Obrovský dat verwijst naar het werk "In de schaduw van de linde" van de hand van Cech. Landschapsschilder Antonín Chittussi (1847-1891) kreeg van dichter Julius Zeyer een kruis als geschenk. Mikoláš Aleš (1852-1913), schilder, kreeg een buste van Bohumil Kafka.

Josef Slavík (1806-1833), de beroemde componist en violist en wetenschapper Jan Evangelista Purkyně (1787-1869) liggen ook op Vysehrad. Bedřich Smetana (1824-1884), componist, kreeg een beeld van Josef Fanta en František Bílek, de vertegenwoordiger van het Tsjechische symbolisme schiep, voor het graf van Václav Benes Třebízský (1819-1884), de schrijver, een beeld in bovenmenselijke grootte "De treurnis" dat door een vrouwengestalte voorgesteld wordt.

Olsanske hřbitovy

Enkele juweeltjes van begraafplaatsen zijn te vinden nabij het metrostation "Flora". Zeker de liefhebbers van Jugendstil komen hier aan hun trekken. Allereerst de Olsanske hřbitovbegraving. Raadsheer Alois Hrdlička kreeg een groot monument opgericht door de familie toen, in 1900, hun enige zoon Jan begraven werd. De groep standbeelden is het werk van František Rous. Het grafschrift in het Frans luidt: "Als de dag voorbijgaat, als ik slaap kom mijn graf bekijken. Kijk alleen en huil niet veel, wie slaapt droomt graag en zoet is de stille nacht, als de dag voorbijgaat". Eveneens van Rous is een werk uit 1909 waarbij de gebroken boom, als personificatie van de dood en

verdriet, typerend is voor de Jugendstil op het graf van Josef Kodl. Op het graf van bankdirecteur Vojtěch Mastný vinden we een treurende vrouwenfiguur in antieke klederdracht van František Rous. Beeldhouwer Jan Kotera is hier vertegenwoordigd met werk op de laatste rustplaatsen van Josef Štěpánek, brons van Václav Masek, Karel Maydlš, chirurg en professor met beeldhouwwerk van Bohumil Kafka, en van acteur Eduard Vojan, brons van Václav Zdarský. Deze Václav Zdarský ligt begraven onder een vrouwelijke figuur van de hand van Alex Zelinka. Novák ligt onder een zwarte grafplaat met wit kruis en bronzen Christusfiguur van Bedřich Bendelmayer uit 1901. Het werk "Moeder gaat weg" van de hand van Stanislav Sucharda vinden we bij Václav Štěpánek. Beeldhouwer Josef Mauder kreeg een bronzen reliëf van de hand van František Bílek met als opschrift "In het scheppingsmoment is het hele leven aanwezig". Anna E. Grohmann ligt onder een werk van voornoemde Josef Mauder. Antonín Fric, zoöloog en professor kreeg een buste van Bohumil Kafka. Schilder Ludek Marold, kreeg een werk van Vilém Amort uit 1904. Josef Fanta, de architect van onder meer het Praagse centraal station ligt onder een werk van hemzelf. Antonín Slavíček, schilder ligt begraven onder een beeldhouwwerk van Josef Maratka. De reeds eerder vernoemde Jan Palach lag hier maar omdat het een bedevaartsoord werd liet, in 1973, de overheid zijn stoffelijke resten verbranden en naar zijn geboortedorp brengen. Ze begroeven een onbekende vrouw op zijn plaats. Ieder jaar werd haar graf versierd op de sterfdag van Palach. In 1990 werd de urne hier herbegraven onder een werk van Olbram Zoubek.

Schrijver Franz Kafka.

Op de vlakbij gelegen Nieuwe Joodse begraafplaats, Nový židovský hřbitov, is nog meer moois te bewonderen. De begraafplaats ligt tegenover de uitgang van metrostation "Zelivského". Dit kerkhof werd in 1891 gesticht en bezit een prachtige ceremoniezaal. Nabij de ingang is er een monument voor hen die zich het meest voor de Joodse gemeenschap verdienstelijk hebben gemaakt. Ook is hier een monument voor de slachtoffers van de ramp met het schip de "Patria" in 1985 opge-

richt. Ook hier zijn de belangrijke Jugendstilbeeldhouwers aanwezig. Bohumil Bondy, industrieel en ondersteuner van het Tsjechisch-Joodse streven kreeg een werk van Josef Fanta. Een der mooiste Jugendstilgrafstenen vindt men op de laatste rustplaats voor Louise Russ. Albert Fanta kreeg een standaardjungenstilmonument. Krasnopolski kreeg een werk van architect Josef Zásche. Beeldhouwer Jan Kotera is hier vertegenwoordigd met werk op de laatste rustplaatsen van Nathan Robischek en Elbogen. Max Horb, schilder, kreeg een treurwilg en een pauw van de hand van beeldhouwer Jan Stursa. Een mausoleum met koepel van architect Antonin Balsanek vinden we bij Weltsch. De bekendste bewoner van deze begraafplaats is zon-

der twijfel schrijver Franz Kafka. Deze meest bezochte beroemdheid rust onder een zeshoekige kristal van de hand van architect L. Ehrmann. Nog enkele bezienswaardigheden. Iets verderop komen we aan de Vinohradybegraafplaats. Daar ligt beeldhouwer Jan Kotera begraven. Beeldhouwer Hergesell ligt hier eveneens er verder kan men hier nog enkele mooie grafmonumenten bewonderen. Praag telt nog enkele andere mooie begraafplaatsen Het probleem is dat, buiten de Josefovbegraafplaats, Vysehrad en enkele summere aantekeningen over Olsanske hřbitov en Novy zidovský hřbitov, nauwelijks documentatie of plannetjes te verkrijgen zijn. In het centrum van de stad ligt de oude begraafplaats: Malostranské. Daar liggen onder meer

Wenzel Tomaschek (1774-1850), componist en Leopold Leonardo, prins-bischof begraven. Buiten het centrum en niet makkelijk te bereiken, boven op een heuveltop, ligt de begraafplaats Smichov. Prachtige beelden zijn te vinden op de laatste rustplaats voor Pasmova, Oldřich Jan Cerych, Českým Zenam Vodboji en pedagoog Jan Dvorak.

Jacques Buermans

LITERATUUR

Borivoj Nechvatil Vysehradský Hřbitov, Vysehrad. \ Maria Vitochova, Jindřich Kejr en Jiri Vsetecka, Jugendstil in Praag, Verlag Vrají, 80 85894 05 X. Bedřich Nosek, Prague la juive, ASCO Praha, 80 85377 07 1. \ Petr Ehl, Arno Parik en Jiri Fiedler, Old Bohemian and Moravian Jewish cemeteries, Paseka Praha 1991, 80 85192 12 8.

AGENDA

OPENSTELLING ATELIER SALU

7 oktober, 4 november, 2 december
14.00 uur tot 17.00 uur.
1 november
10.00 uur tot 17.00 uur.

Zaterdag 21 oktober 2000
14.15 uur tot 17.00 uur.

UITSTAP NAAR OOSTENDE

Onder deskundige leiding van Epitaaf lid
Rita Werbrouck.

We starten met een bezoek aan de indrukwekkende oude begraafplaats aan de Nieuwpoortsesteenweg. Vervolgens gaan we naar de Sint-Pieter-en-Pauluskerk met de cenotaaf van onze eerste vorstin Louise Marie van de hand van Charles-Auguste Fraikin. (het sterfhuis van Louise Marie is nog in restauratie, het aanvankelijk geplande bezoek werd om die reden afgelast)
Afspraak aan de ingang van de begraafplaats, Nieuwpoortsestweg, Oostende.

Graag op voorhand inschrijven met overschrijving op rekeningnr. 068-2039260-56 van VZW Epitaaf - 1020 Brussel. Vermeld datum, activiteit en aantal personen. Leden: 200 BEF / Niet-leden: 250 BEF

Zaterdag 18 november 2000 - 10.00 uur.

BEZOEK AAN DE BEGRAAFPLAATS VAN AALST

Onder deskundige leiding van Lutgarde De Ridder, gediplomeerde gids.

We wandelen in de tuin van het Aalsterse verleden en ontmoeten namen als Adolf en Pieter Daens, Louis Paul Boon, Valerius De Saedeleer en Pieter De Bruyne. Onze gids staat verder stil om de graftombes te situeren in een historische, wetenschappelijke, artistieke en maatschappelijke context. Afspraak aan de ingang van de begraafplaats, Leo De Bethunelaan, Aalst.

Zaterdag 16 december - 10.00 uur.

BEZOEK AAN DE BEGRAAFPLAATS VAN MECHELEN

Onder deskundige leiding van Epitaaf lid
Patrick De Greef.

We wandelen langs de laatste rustplaats van Antoon Spinoy, burgemeester, minister en volksvertegenwoordiger, Jos De Saeger, minister, Jef Denijn, stadsbeiaardier en de beeldhouwers Evarist Opzomer, Theo Blockx en Ernest Wijnants.
Afspraak aan de ingang van de begraafplaats, Ziekebeemdenstraat, Mechelen.

Graag op voorhand inschrijven met overschrijving op rekeningnr. 068-2039260-56 van VZW Epitaaf - 1020 Brussel. Vermeld datum, activiteit en aantal personen. Leden: 150 BEF / Niet-leden: 200 BEF
We dringen er op aan vooraf in te schrijven, bij een te geringe belangstelling wordt desgevallend de activiteit afgeblazen.

Een zevental Epitaafleden waren op de afspraak om de begraafplaats van Berchem eens onder de loupe te nemen. Petra Maclot leidde ons rond, met een deskundigheid die we van haar kennen.

Epitaaf vzw
Onze lieve-Vrouwvoorplein 16 - 1020 Brussel
met de steun van

PROVINCIALE
GEMEENSCHAPS
COMMISSIE

VLAAMSE
GEMEENSCHAPS
COMMISSIE

BRUSSELS
GEMEENSCHAPS
COMMISSIE

Jaarabonnement en lidmaatschap 2000:
550 BEF (duo-lidmaatschap voor koppels, 1000 BEF) door overschrijving op rekening 068-2039260-56 van Epitaaf met vermelding van naam (namen), adres en jaartal. Vanaf een bedrag van 1000 BEF wordt u steunend lid van Epitaaf.

Redactie: Jacques Buermans, Pol De Prins, Linda Van Santvoort - Met medewerking van Marcel Celis

Vormgeving en druk: Carto, 1030 Brussel
V.U. Linda Van Santvoort, O.-L.-Vrouwvoorplein 16, 1020 Brussel